

ВІДГУК

офіційного опонента

про дисертаційну роботу Зубика Андрія Ігоровича

"Сучасна українська діаспора: розселення, соціо- і демогеографічні процеси",
що подана на здобуття наукового ступеня

кандидата географічних наук

за спеціальністю 11.00.02 - економічна та соціальна географія

1. Актуальність обраної теми дослідження та її зв'язок із планами і напрямками науково-дослідних робіт наукових установ і організацій, державними та галузевими науковими програмами.

Зважаючи на постійне збільшення кількості мігрантів з України, що є однією з вагомих причин скорочення її людності, проблема української міграції поза межі держави є надзвичайно актуальною. З іншого боку, таке явище з'явилося не зараз, а має свої коріння, що сягають кінця ХІХст., тому комплексне суспільно-географічне дослідження сучасної української діаспори повинне стати основою вітчизняної діаспоральної політики. У наш час зростання чисельності українців за кордоном, як і на початках зародження еміграційного руху з українських етнічних земель, зумовлене процесами української трудової міграції. На жаль, остання є результатом негативних явищ в економіці України, що тривають і надалі триватимуть впродовж невизначеного часу.

Зазначимо, що проблему української діаспори (генезис, ретроспекція, динаміка, діагноз, прогноз) варто досліджувати ще й із географічного ракурсу. Саме він надасть цим вишукуванням просторової визначеності, а ретроспективно-географічні, демогеографічні, заселенсько-розселенські та інші процеси, які мають місце у середовищі української діаспори, набудуть чіткої етнічної конкретики. Окрім усього іншого, звернемо увагу й на те, що діаспоральна тематика поступово актуалізується серед науковців ще й у контексті євроінтеграції України. Виходячи з наведеного вище, вважаємо, що дисертаційна робота А.І.Зубика написана на актуальну тему і відповідає запитам дня.

Дисертаційне дослідження безпосередньо пов'язане з тематикою науково-дослідних робіт кафедри географії України географічного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка. Аналітична частина дисертації є

складовою науково-дослідних тем у межах робочого часу працівників кафедри у 2012-2015 рр. „Сучасні тенденції трансформації суспільно-географічного простору України” (номер державної реєстрації 0111U008005).

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, їх достовірність.

Обґрунтованість і достовірність результатів роботи й висновків, що сформульовані в дисертації, забезпечується цілеспрямованим використанням і поєднанням різноманітних методів дослідження, зокрема, *загальнонаукових* (системного аналізу та синтезу, історичного, порівняльного, логічного, типізації), *конкретнонаукових* (порівняльно-географічного, картографічного, історико-географічних зрізів). Застосування різноманітних методів суспільно-географічного дослідження є достатнім для формулювання науково-коректних висновків та рекомендацій.

При обґрунтуванні основних положень дисертації, з'ясуванні теоретико-методичних основ суспільно-географічного дослідження української діаспори, виявленні передумов і чинників її формування, дослідженні українського населення в країнах світу, з'ясуванні проблем і перспектив суспільно-географічних вишукувань української діаспори здобувач використав праці великої кількості як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Всі вони відбивають основні сучасні науково-теоретичні положення і засади суспільної географії та регіоналістики, географії населення, демогеографії, теоретичні принципи геопросторової організації суспільства, загалом і етногеографії; зокрема.

Структура дисертації, послідовність сформульованих у ній завдань, застосування загальнонаукових та конкретнонаукових методів виступають основою для досягнення означеної мети через розв'язання поставлених завдань, а також сприяють розкриттю предметно-об'єктної сутності дослідження.

Інформаційну базу дослідження склали матеріали офіційної статистики та результати 45 переписів населення в декількох десятках країн, де проживає українська діаспора від кінця XIX ст. і до початку XX ст.. Зокрема, етнодемографічні, етнокультурні, етномовні критерії програм переписів населення стали статистичною основою дослідження. Важливим матеріалом для суспільно-географічних узагальнень були дані чисельності українських трудових мігрантів із

імміграційних бюро. Окрім того, праці вітчизняних та зарубіжних авторів, довідкова література, результати власних досліджень автора стали необхідною складовою дисертаційного вишукування. При підготовці дисертації було опрацьовано 367 літературних джерел. Результати дослідження отримані із застосуванням сучасних інформаційних технологій та методів обробки статистичних даних.

Суспільно-географічний аналіз розселенських, соціо- і демогеографічних процесів у середовищі сучасної української діаспори детально проілюстрований 68 рисунками, з яких 36 - картосхеми, 17 - графіки, 14 - діаграми, 1 - схема, а велика кількість статистичного матеріалу проаналізована на основі 39 таблиць. Окрім того, в окремому томі додатків розміщені 126 таблиць, 16 картосхем, 4 графіки, по 1 діаграмі та схемі. Обсяг матеріалу, вважаємо, є достатнім для обґрунтування наукових положень, висновків і рекомендацій, що запропоновані дисертантом.

Мета та завдання роботи чітко визначені і відповідають предметно-об'єктній сфері дослідження. Основні положення дослідження достатньо повно обґрунтовані й апробовані на багатьох наукових конференціях, а також публікаціях у фахових наукових виданнях.

3. Наукова новизна основних положень і висновків, що сформульовані у дисертації.

Виходячи з поставленої мети перед дисертаційною роботою: *проведення аналізу динаміки чисельності українців у країнах світу, виявлення особливостей їхнього розселення, з'ясування соціо-і демогеографічних процесів серед українців, які проживають поза межами України*, здобувач успішно вирішив наступні завдання, які відзначаються своєю науковою новизною:

- дисертант визначив та типізував етнодемогеографічні, етнокультурні та етномовні чинники за якими можна встановити чисельність української діаспори (розділ 1, §§ 1.2, 1.3, стор.20-29);

- уточнена часово-чинникова періодизація формування української діаспори (розділ 2, § 2.1, стор.35-40), проаналізований вплив економічної ситуації в Україні на здійснення української трудової міграції (розділ 2, § 2.3, стор.44-53);

- встановлені часово-просторові особливості розселення української діаспори у 37 країнах світу (майже у 70% до тих, де вона має місце), вивірена там її людність, проведений порівняльно-географічний аналіз та виявлені тенденції щодо збільшення чисельності українських діаспор у країнах ЄС та Північної Америки (розділ 3, § 3.1, стор.60-113);

- визначені просторово-часові особливості соціальних і демогеографічних процесів в українській діаспорі після 1991 року (розділ 3, § 3.3, 3.4, стор. 132-149);

- розроблена загальна типізація країн із українською діаспорою, згідно з якою виділено їх 8 типів і 19 підтипів (розділ 3, § 3.5, стор. 149-155);

- виконане картографування розселення української діаспори та етномовних процесів в її середовищі, зокрема, складені 49 авторських карт (рис.8, 10-11, 14-17, 19-21, 23-31, 34-39, 42-43, 45-46, 49-54 - у тексті дисертації та Б.1, Б.7-Б.8, Б.11, Б.15-Б.16, Б.37, Б.44, Б.59, Б.62, Б.65, В.1, В.34-В.35 - у додатках), що відображають сучасне поширення українців поза межами історичної батьківщини.

4. Значущість дослідження для науки і практики та шляхи його використання.

Дисертаційне дослідження *А.І. Зубика* має важливе науково-теоретичне і практичне значення, цінність якого визначається комплексним, міждисциплінарним підходом до вирішення поставлених завдань. Внесок дисертанта в теорію і практику суспільної географії полягає у залученні великого обсягу статистичного матеріалу, який можна аналізувати, виходячи з різних завдань, у вдосконаленні методики суспільно-географічного дослідження української діаспори, що може бути використана для подальших суспільно-географічних вишукувань як даної тематики, так і близьких до неї проблем.

Практичне значення результатів вишукування полягає у можливості їхнього використання центральними, регіональними та місцевими органами державної влади у формуванні діаспоральної політики для вирішення культурних, мовних, юридичних та освітніх потреб, а також для розроблення програм розвитку української мови в середовищі української діаспори. Картографічна складова

дисертаційної роботи повинна бути задіяна для розробки атласу розселення української діаспори.

Теоретичні та прикладні положення дисертації використані у навчальному процесі географічного факультету Львівського національного університету ім. Івана Франка для викладання курсів «Географія населення України» і «Етногеографія України» та включені до наукових звітів кафедри географії України за 2012-2015 рр., що свідчить про теоретичне та прикладне значення дисертаційної роботи.

5. Оцінка структури, змісту і завершеності дисертації.

Зміст дисертаційної роботи викладений у логічній послідовності, складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (367 позицій), окремого тому додатків.

У вступі обґрунтована актуальність теми, сформульована мета, визначені завдання, окреслений об'єктно-предметний зміст роботи, звернута увага на методи дослідження, задекларована новизна отриманих результатів, указане їхнє практичне значення, відзначений особистий внесок здобувача, оголошена апробація результатів дисертаційного дослідження, узагальнені результати публікацій за темою дисертації та вказана її структура й обсяг.

У першому розділі дисертації *“Теоретичні й методичні засади географічного дослідження української діаспори”* з'ясована сутність поняття „діаспора” та виділені чинники, які впливають на формування та розвиток діаспор (§1.Г, стор. 10-20), висвітлена методика їхнього дослідження (§1.2, стор.20-22), обґрунтована статистична основа вивчення української діаспори (§1.3, стор.22-29), подана характеристика джерельної складової етногеографічних досліджень української діаспори (§1.4, стор.29-33).

“Передумовам і чинникам формування української діаспори” присвячений другий розділ, де, найперше, розкриті ретроспективно-географічні особливості формування української діаспори (§2.1, стор.35-40). Характеристика впливу державного розмежування на розселення українців подана наступною (§2.2, стор.40-44). Одним із важливих чинників, що впливає на появу української діаспори в країнах світу є сучасна економічна ситуація у світі, що знайшла своє місце у

третьому питанні (§2.3, стор.44-53.). Останнім у розділі 2 виявилось питання про особливості міграційних потоків (§2.4, стор.53-58).

У третьому розділі дисертації *"Українське населення в країнах світу"* надзвичайно осягово охарактеризована просторово-часова динаміка розселення зарубіжного українства у світі (§3.1, стор.60-113) та проаналізовані етномовні процеси, що мають місце в середовищі української діаспори (§3.2, стор.113-131). Демогеографічні та демоекономічні параметри української людності в діаспорі подані у третьому питанні (§3.3, стор.132-143), за яким виявляється освітній рівень українців у країнах їхнього за мешкання (§3.4, стор.143-149). Логічним завершенням даного розділу стало проведення типізації країн, де проживає чисельна українська діаспора.

Дисертаційне дослідження завершується з'ясуванням *«Проблем та перспектив суспільно-географічних досліджень української діаспори»* (четвертий розділ). У ньому йдеться, найперше, про діаспоральну політику країн, де замешкує українська діаспора (§4.1, стор.157-161). Наступною розглядається політика України щодо своєї діаспори (§4.2, стор.161-167). Насамкінець, А.І.Зубик окреслив сучасні проблеми суспільно-географічного дослідження української діаспори (§4.3, стор.167-169).

Загальні висновки займають чотири сторінки (172-175) і за структурою відповідають меті і завданням дослідження. Список джерел, що використані у роботі, охоплює 367 найменувань і викладений на більш, ніж 33 сторінках (176-209).

Дисертаційна робота є самостійним завершеним дослідженням, в якому виявлені суспільно-географічні особливості розселення та соціо- і демогеографічних процесів у середовищі сучасної української діаспори, а також визначені основні проблеми та перспективи суспільно-географічних досліджень останньої.

6. Дискусійні положення, зауваження та пропозиції.

За загальної позитивної оцінки даної роботи необхідно звернути увагу на деякі положення, що не отримали належного розкриття у ній, а тому є дискусійними. Також у дисертації мають місце певні неточності та недоліки. Виходячи із зазначеного, вважаємо за необхідне наголосити на наступному:

1. На стор. 12 Зубик А.І. вказує, що *«термін «діаспора» підкреслює факт переважно недобровільного переселення етносу»*. Тут виникає певне здивування щодо

не добровільності. Адже як бути з новітньою українською діаспорою в Італії, Іспанії, Португалії? За великим рахунком там не простежується примусовість, а якщо й присутня - то вона має опосередкований характер. З іншого боку, чому саме переселення етносу, адже переселялися поодинці і групами, а вже потім з'являлася та чи інша компактність! А Нагірний Карабах - хто переселив вірмен у Азербайджан? А українці в Польщі на українських етнічних землях (не в західних воєводствах Польщі) - хто їх переселив? Все ж, заради справедливості відзначимо, що на стор. 15 автор вказує чинником утворення діаспори «міграцію людей, рідше - зміну державних кордонів».

2. У § 1.4, де йдеться про літературні й інші джерела дослідження української діаспори, автор вибрав доволі загальний принцип висвітлення напрямів теоретичних розробок щодо діаспор. Так на стор. 29-30 він їх перелічив 9, а прізвищ науковців, які доклалися до їхнього вирішення, назвав 45. Вважаємо, що коректніше було б заакцентувати увагу, хто із вчених працював над проблемою типізації діаспор, хто досліджував інституційні засади функціонування діаспор, хто вивчав канали комунікації діаспор тощо. Така ж заувага стосується і проблем розселення українців, поширення української мови в українській діаспорі та дослідження інституційних засад функціонування діаспор, бо Зубик А.І. і тут лише подає прізвища вже 39 дослідників, тому, виходячи з такого переліку, не зрозуміло хто із них і яку вирішував.

3. §2.1. «Історико-географічні особливості формування української діаспори» (стор. 36-41), лише 3,5 сторінки друкованого тексту - надто провізбрично як для ретроспективно-географічного питання.

4. § 2.2. «Вплив державного розмежування на розселення українців» (стор. 41-45) - обсяг ледь більше 3 сторінок друкованого тексту. Вважаємо, що для розкриття такого осягового питання мало. Тим більше, що тут йдеться, головню, про рух кордонів і територій, а про вплив самого руху на розселення українців чітко не зауважено.

5. В усіх таблицях додатків, де наводяться дані про розселення українців за кордоном та подається динаміка їхньої чисельності (починаючи від Білорусі і закінчуючи Росією) не вказуються одиниці виміру їхньої кількості та частки. Зрозуміло, що величина людності обчислюється в особах, а відносні величини (чи їхні зміни) подаються у % або ‰, однак коректно вказувати це у кожній табл., графіку або рисунку.

6. Коли йде мова про етномовну відповідність українців у Казахстані (стор. 120) аспірант для ілюстрації наводить статистичні дані додатку В. 19, виходячи з якого не зрозуміло як частка українців Кизилординської області до всього українського населення країни (0,13 - найменший, з-поміж усіх інших, показник) дала найбільшу частку українців (серед інших областей у Казахстані) у населенні цієї ж області - 9,58. Натомість, для Костанайської області для таких параметрів були зафіксовані наступні величини - 25,38 (найбільше значення серед областей) і 3,72 (лише 5 величина).

7. Беручи до уваги три моделі реалізації діаспоральної політики країн та виходячи із даних табл. 38 (стор. 161), доцільно було б для порівняння обрати ті країни, які їм відповідають. Скажімо, для патерналістської моделі аспірант вірно звернув увагу на РФ, а для прагматичної найкраще підійшли б Канада, Німеччина, США або Франція, натомість, для репатріаційної - Таджикистан, Туркменістан або Узбекистан.

8. З добувач декларативно визначив 6 головних проблем суспільно-географічного дослідження української діаспори (стор. 169-170). Вважаємо, що кожна з них вимагає свого детальнішого розгляду із зазначенням країн, де вона є найхарактернішою.

На нашу думку, зазначені зауваження здебільшого є дискусійними, тому послугують основою для наукового обговорення наявих проблем і уточнення позиції учених суспільної географії щодо української діаспори. Вони не впливають на загальну високу оцінку опонентом рівня даного дисертаційного дослідження.

7. Повнота викладу результатів дослідження в опублікованих працях.

За результатами дисертаційного дослідження дисертантом опубліковано 16 наукових праць, у т.ч. - 8 у фахових виданнях та 1- у виданні, що входить до міжнародних науково метричних баз, 1-у закордонному фаховому виданні. Матеріали дисертації були апробовані на Міжнародних та Всеукраїнських наукових і науково-практичних конференціях і семінарах та щорічних наукових семінарах та звітних наукових конференціях кафедри географії України Львівського національного університету імені Івана Франка. У публікаціях відображені всі основні положення дисертації, що винесені на захист.

8.1 ідентичність змісту автореферату й основних положень дисертації.

Структура та зміст дисертації повністю відображені в авторефераті.

9. Відповідність дисертації вимогам "Порядку присудження наукових ступенів".

Дисертація *А.І.Зубика* відповідає вимогам пп. 9, 11, 12 і 13 «Порядку присудження наукових ступенів», що затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013р. № 567 щодо дисертаційних робіт, які подаються на здобуття наукового ступеня кандидата географічних наук. Оформлення дисертації відповідає основним вимогам до дисертацій та авторефератів до них.

10. Загальний висновок.

Дисертаційна робота *Зубика Андрія Ігоровича* «Сучасна українська діаспора: розселення, соціо- і демогеографічні процеси» присвячена актуальній темі і має наукове та практичне значення. Вона спрямована на вирішення важливого наукового завдання - *виявлення особливостей розселення та дослідження соціо- і демогеографічних процесів сучасної української діаспори.* Робота є завершеним, оригінальним, самостійним науковим дослідженням, а її автор - *Зубик Андрій Ігорович* - заслуговує присудження наукового ступеня кандидата географічних наук за спеціальністю 11.00.02 - економічна та соціальна географія.

Офіційний опонент:

доктор географічних наук, професор,
завідувач кафедри фізичної географії,
геоморфології та палеогеографії
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича

В.Круль

Підпис <i>В. Круль</i>	засвідчує
Учений секретар Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича	
<i>16.08.13</i>	<i>16.08.13</i>
" 07 " 04	<i>16.08.13</i>

